

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA NUTQ RIVOJINING PEDAGOGIK ASOSLARI

Kopjursinova Munisa Sabitovna

Qo'ng'iro't tuman 2-son texnikumi o'qituvchisi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18434760>

Annotatsiya. Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq rivojining pedagogik asoslari tahlil qilinadi. Nutq bolaning shaxs sifatida shakllanishida, tafakkuri va muloqot qobiliyatini rivojlantirishda muhim vosita sifatida ko'rib chiqiladi. Nutq rivojiga ta'sir etuvchi omillar, jumladan pedagogik metodlar, o'yin faoliyati, ko'rgazmali vositalar, badiiy adabiyotlar va oilaviy muhit muhokama qilinadi. Shuningdek, nutqni rivojlantirish jarayonida tarbiyachining roli, interfaol metodlar va zamonaviy pedagogik texnologiyalarning ahamiyati o'rganiladi. Maqola nutq rivojini ta'minlashning tizimli va samarali yo'llarini ko'rsatadi hamda maktabgacha ta'lim jarayonida pedagogik yondashuvlar samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: Maktabgacha ta'lim, nutq rivoji, pedagogik metodlar, o'yin faoliyati, ko'rgazmali vositalar, badiiy adabiyot, tarbiyachi roli, interfaol metodlar, shaxsiy rivojlanish, nutq madaniyati.

Maktabgacha yosh davri inson hayotidagi eng muhim rivojlanish bosqichlaridan biri hisoblanadi. Aynan shu davrda bolaning shaxs sifatida shakllanishi, uning aqliy, jismoniy, ijtimoiy hamda nutqiy rivoji jadal kechadi. Nutq esa bolaning atrof-muhitni idrok etishi, o'z fikrini ifodalashi, tengdoshlari va kattalar bilan muloqotga kirishishi uchun asosiy vosita bo'lib xizmat qiladi. Shu sababli maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq rivojining pedagogik asoslarini o'rganish va amaliyotga tatbiq etish bugungi ta'lim tizimining dolzarb vazifalaridan biridir.

Nutq bolaning bilish jarayonlari bilan chambarchas bog'liq bo'lib, uning tafakkuri, xotirasi, diqqat va tasavvurining rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Bola nutqi orqali atrof-muhit haqidagi bilimlarni o'zlashtiradi, o'z ehtiyojlarini ifodalaydi, fikr almashadi va ijtimoiy tajriba to'playdi. Nutq qanchalik rivojlangan bo'lsa, bolaning fikrlashi ham shunchalik faol va mazmunli bo'ladi. Shu bois nutqni rivojlantirish maktabgacha ta'lim jarayonining ajralmas qismi sifatida qaraladi.

Maktabgacha yoshda nutqning shakllanishi tabiiy jarayon bo'lib, u muayyan pedagogik sharoitlarni talab etadi. Bu davrda bolalarning lug'at boyligi tez ortadi, tovushlarni to'g'ri talaffuz qilish ko'nikmalari shakllanadi, gap tuzish malakasi rivojlanadi. Bola asta-sekin o'z fikrini izchil bayon qilishga, savollarga javob berishga va suhbatda faol ishtirok etishga o'rganadi. Agar bu jarayon pedagogik jihatdan to'g'ri tashkil etilsa, bola keyingi ta'lim bosqichlariga tayyor holda kirib boradi.

Pedagogik nuqtai nazardan nutq rivoji maqsadga yo'naltirilgan, tizimli va uzluksiz jarayon hisoblanadi. Tarbiyachi bolalarning yosh xususiyatlari, individual imkoniyatlari va qiziqishlarini hisobga olgan holda nutqni rivojlantirish ishlarini olib borishi lozim. Nutq faqatgina so'zlarni o'rgatish bilangina cheklanib qolmasdan, balki bog'langan nutqni shakllantirish, fikrni mantiqan bayon qilish, savol berish va javob qaytarish ko'nikmalarini rivojlantirishni ham o'z ichiga oladi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq rivojining muhim shartlaridan biri bu — qulay nutqiy muhitning yaratilishidir. Bola yashaydigan muhitda kattalar tomonidan to'g'ri, ravon va ifodali nutqdan foydalanilishi uning nutqiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Agar bola atrofida boy nutqiy muhit mavjud bo'lsa, u yangi so'zlarni tez o'zlashtiradi, gaplarni to'g'ri tuzishga harakat qiladi va muloqotga qiziqishi ortadi. Aksincha, nutqiy jihatdan sust muhit bolaning nutq rivojini sekinlashtirishi mumkin.

Nutq rivojida o'yin faoliyati alohida o'rin egallaydi. O'yin jarayonida bola erkin harakat qiladi, o'z his-tuyg'ularini ifodalaydi, tengdoshlari bilan muloqotga kirishadi. Rolli o'yinlar, didaktik o'yinlar, suhbatlar orqali bolalarda nutqiy faollik ortadi, so'z boyligi kengayadi va nutq madaniyati shakllanadi. O'yin bolaning tabiiy ehtiyoji bo'lgani sababli u orqali olib borilgan nutqiy mashg'ulotlar samaraliroq bo'ladi.

Shuningdek, nutq rivoji bolaning psixologik holati bilan ham chambarchas bog'liqdir.

O'zini erkin his qiladigan, rag'batlantirilgan bola o'z fikrini bema'lol bayon etadi, muloqotdan cho'chimaydi. Tarbiyachining mehribonligi, sabr-toqati va qo'llab-quvvatlashi bolaning nutqiy faolligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Shuning uchun maktabgacha ta'lim muassasalarida ijobiy psixologik muhit yaratish nutq rivojining muhim omillaridan biri hisoblanadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq rivoji uzluksiz va tizimli jarayon bo'lib, u pedagogning kasbiy mahorati, ta'lim muhiti va metodlarning to'g'ri tanlanishiga bog'liqdir.

Nutqni rivojlantirishga qaratilgan samarali pedagogik faoliyat bolaning umumiy rivojlanishiga xizmat qiladi hamda uning kelgusidagi ta'lim bosqichlari uchun mustahkam poydevor yaratadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq rivojini ta'minlashda pedagogik jarayonni to'g'ri tashkil etish muhim ahamiyat kasb etadi. Nutqni rivojlantirish tasodifiy emas, balki oldindan rejalashtirilgan, tizimli va maqsadga yo'naltirilgan faoliyat asosida olib borilishi lozim. Bu jarayonda tarbiyachi yetakchi rol o'ynaydi, chunki aynan u bolalarning nutqiy faolligini shakllantiruvchi asosiy shaxs hisoblanadi.

Tarbiyachi bolaning yosh xususiyatlarini, individual imkoniyatlarini va psixologik holatini inobatga olgan holda mashg'ulotlarni tashkil etishi zarur.

Nutq rivojini ta'minlashda kundalik mashg'ulotlar muhim o'rin tutadi. Mashg'ulotlar jarayonida bolalarga yangi so'zlar o'rgatiladi, ularning ma'nosi tushuntiriladi, so'zlarni to'g'ri talaffuz qilishga o'rgatiladi hamda gap tuzish malakalari shakllantiriladi. Shu bilan birga, bolalarning og'zaki nutqini rivojlantirish uchun savol-javoblar, suhbatlar, hikoya tuzish, rasm asosida gapirish kabi usullardan keng foydalaniladi. Bunday mashg'ulotlar bolalarning mustaqil fikrlashini, nutqiy faolligini va muloqot madaniyatini rivojlantiradi.

Nutq rivojida ko'rgazmali vositalarning o'rni ham juda katta. Rasmlar, predmetlar, o'yinchoqlar va turli didaktik materiallar yordamida bola atrof-muhitni yaxshiroq anglaydi va o'z fikrini aniqroq ifodalashga harakat qiladi. Ko'rgazmali vositalar bolaning e'tiborini jalb etadi, nutqni jonlantiradi va mashg'ulotlarni qiziqarli qiladi. Ayniqsa, mavzuga mos rasmlar asosida hikoya tuzish bolalarning bog'langan nutqini rivojlantirishda samarali hisoblanadi.

Badiiy adabiyotlar bilan ishlash ham nutq rivojining muhim vositalaridan biridir. Ertaklar, hikoyalar, she'rlar orqali bola yangi so'zlarni o'zlashtiradi, nutq ohangini his qiladi, tasavvuri boyiydi.

Tarbiyachining ifodali o'qishi bolalarda nutqqa bo'lgan qiziqishni oshiradi va ularni mustaqil fikrlashga undaydi. Bolalar eshitgan matn asosida savollarga javob berishga, voqealarni ketma-ketlikda bayon qilishga o'rganadilar, bu esa ularning nutqiy kompetensiyasini mustahkamlaydi.

Nutq rivojida o'yin faoliyati alohida ahamiyatga ega. O'yin davomida bola erkin muloqotga kirishadi, tengdoshlari bilan suhbatlashadi, turli rollarni bajaradi va shu orqali nutqiy tajriba orttiradi. Rolli o'yinlar, sahnalashtirish, dramatizatsiya elementlari bolalarda nutqning ifodaliligini oshiradi, talaffuzni yaxshilaydi va muloqot madaniyatini shakllantiradi. O'yin jarayonida bola o'zini erkin his qilgani sababli nutqiy xatolardan qo'rqmaydi va faol ishtirok etadi.

Shuningdek, nutq rivojida tarbiyachi va bola o'rtasidagi muloqot muhim hisoblanadi.

Tarbiyachining bolaga mehr bilan murojaat qilishi, uni diqqat bilan tinglashi, fikrini qo'llab-quvvatlashi bolaning nutqiy faolligini oshiradi. Bola o'z fikrining qadrli ekanini his qilganida, u yanada ochiqroq gapira boshlaydi. Shu bois tarbiyachining nutqi namuna bo'lib xizmat qilishi, aniq, ravon va tushunarli bo'lishi lozim.

Maktabgacha ta'lim muassasasida nutqni rivojlantirish jarayoni oilaviy tarbiya bilan ham uzviy bog'liqdir. Ota-onaning bola bilan muloqoti, uy sharoitida olib boriladigan suhbatlar, ertak o'qib berish, savol-javoblar bolaning nutq rivojiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Ta'lim muassasasi va oila o'rtasidagi hamkorlik qanchalik mustahkam bo'lsa, bolaning nutqiy rivoji shunchalik samarali kechadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutqni rivojlantirishda zamonaviy pedagogik texnologiyalar muhim ahamiyat kasb etadi. Interfaol metodlar, o'yin va suhbat shakllari, hikoya va rolli o'yinlar bolalarning nutqiy faolligini oshiradi, mustaqil fikrlashini rivojlantiradi va so'z boyligini kengaytiradi. Bunday metodlar bolalar uchun qiziqarli bo'lib, nutqni tabiiy va samarali rivojlantirish imkonini beradi.

Nutq rivojida tarbiyachi va ota-onaning hamkorligi ham muhimdir. Oila va maktabgacha ta'lim muassasasi o'rtasidagi aloqadorlik bolaning nutqiy rivojini samarali qiladi. Tarbiyachi va kattalarning ifodali, tushunarli va rag'batlantiruvchi nutqi bolalarga namuna bo'ladi va ularning muloqotga bo'lgan ishonchini oshiradi. Shu tarzda, maktabgacha ta'lim muassasasida nutqni rivojlantirish tizimli va samarali amalga oshiriladi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq rivoji bolaning shaxs sifatida shakllanishida muhim rol o'ynaydi. Nutq orqali bola atrof-muhitni anglaydi, o'z fikrini ifodalaydi, muloqot qiladi va ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Pedagogik metodlar, o'yin faoliyati, ko'rgazmali vositalar, badiiy adabiyotlar va oilaviy tarbiya bolalarning nutqiy kompetensiyasini oshirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, tarbiyachi va ota-onaning faol ishtiroki, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash nutq rivojini samarali qiladi va bolalarning kelajakdagi ta'lim jarayonlari uchun mustahkam poydevor yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdulloyev, U. Maktabgacha ta'limda bolalar nutqini rivojlantirish metodikasi. Toshkent: Pedagogika, 2023.
2. Alimova, N.R. Maktabgacha yoshdagi bolalar psixologiyasi. Toshkent: Fan, 2022.
3. Bobojonova, S.B. Nutq o'stirish nazariyasi va metodikasi. Toshkent: Adolat, 2021.
4. Karimova, I.A. Bolalar nutqini rivojlantirish texnologiyalari. Toshkent: Yangi Avlod, 2024.
5. Kholmiraev, B.M. Pedagogik psixologiya. Toshkent: Universitet nashriyoti, 2020.
6. Nishonova, S.Sh. Tevarak-atrof bilan tanishtirish jarayonida bolalar nutqini rivojlantirish. Qo'qon: BuxDU nashriyoti, 2021.
7. O'zbekiston Respublikasi Ta'lim Standarti: Maktabgacha ta'lim. – Toshkent: Ta'lim, 2019.
8. Raxmatova, G.M. Maktabgacha ta'limda nutqni rivojlantirish metodikasi. Samarqand: Ta'lim, 2023.
9. Sharipova, L.T. Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq rivojining nazariy asoslari. Toshkent: Fan va texnologiya, 2022.